

Ладин ГОСТИМИРОВИЋ

ФИНАНСИЈСКА
ТРЖИШТА И
БЕРЗАНСКО
ПОСЛОВАЊЕ

Београд, 2026.

Ладин Гостимировић
Финансијска тржишта и берзанско пословање

Издавач:
Алфа БК Универзитет

Рецензенти:
проф. др Сузана Балабан
проф. др Драган Јањушић

Лектор и коректор:
др Славица Гостимировић

Дизајн корица
и припрема за штампу:
Срђан Чабрило

Штампа:
RIS Studio, Београд

Тираж:
300

ISBN
978-86-6461-104-6

Copyright © Ладин Гостимировић, 2026.
Сва права задржана. All rights reserved.

Садржај

ПРЕДГОВОР	9
1. ФИНАНСИЈЕ И НАУКА О ФИНАНСИЈАМА.....	11
1.1. Економија и финансије.....	13
1.1.1. Дефиниција и појам друштвеног бруто производа	14
1.1.2. Национални доходак и друштвени производ	15
1.1.3. Национални рачуни	17
1.1.4. Реални, номинални и потенцијални и друштвени производ	19
1.1.5. Тржиште – појам	21
1.1.6. Цене – појам.....	24
2. ФИНАНСИЈСКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ	29
2.1. Појам финансијских институција	30
2.1.1. Централна банка	31
2.1.2. Појам и врсте депозитних финансијских институција ..	32
2.1.3. Недепозитне финансијске институције	33
2.1.4. Берзе	34
3. ХАРТИЈЕ ОД ВРЕДНОСТИ.....	39
3.1. Врсте и карактеристике хартија од вредности.....	40
3.2. Акције	57
3.2.1. Појам и основне карактеристике акција	57
3.2.2. Подела акција	58
3.3. Појам и врсте обвезница	68
3.3.1. Клаузуле обвезница	68
3.3.2. Каматна стопа обвезница	69
3.3.3. Приход – принос обвезница	70
3.3.4. Улагања у обвезнице – ризици	73
3.3.5. Подела обвезница.....	75

4. ТРЖИШТЕ НОВЦА	91
4.1. Основни појам тржишта новца	93
4.2. Улога тржишта новца	99
4.3. Банкарски послови на тржишту новца	101
4.4. Учесници на тржишту новца	102
4.4.1. Централна банка	103
4.4.2. Пословне банке	104
4.4.2.1. Подела пословних банака	107
4.4.2.2. Врсте банкарских послова	110
4.4.2.3. Дефиниција појма каматна стопа	113
4.4.3. Специјализована и за то посебно овлашћена посредничка финансијска организација	118
4.5. Структура тржишта новца	119
4.6. Инструменти тржишта новца	120
4.6.1. Међубанкарска купопродаја новца	121
5. ОСНОВНИ ПОЈАМ ТРЖИШТА КАПИТАЛА	127
5.1. Карактериске тржишта капитала	128
5.2. Инвеститори и извори капитала	130
5.3. Тржиште капитала- корисници и мотиви	132
5.4. Структура тржишта капитала	132
5.5. Облици коришћења капитала	134
5.6. Тржишни материјал	136
5.7. Учесници на тржишту капитала – инвеститори, корисници, посредници	136
5.7.1. Инвеститори	137
5.7.2. Корисници	139
5.7.3. Посредници	140
6. ДЕВИЗНО ТРЖИШТЕ	145
6.1. Дефиниција и појам девизног тржишта	146
6.2. Девизе и валуте	148
6.3. Улога девизног тржишта	150
6.4. Учесници на девизном тржишту	151
6.5. Структура девизних тржишта	152
6.6. Активности на девизном тржишту	153
6.7. Врсте девизних тржишта	158

7. БЕРЗЕ – ПОЈАМ, ИСТОРИЈАТ И ДЕФИНИЦИЈА.....	167
7.1. Појам берзе.....	168
7.2. Настанак и развој берзи.....	170
7.3. Етика на берзама.....	181
7.4. Подела берзи.....	184
7.5. Чланови и организација берзе.....	192
7.6. Функције берзе.....	194
7.7. Врсте берзанских послова.....	196
7.8. Берзански посредници.....	201
7.8.1. Обавезе берзанских посредника.....	207
7.9. Појам берзанског курса.....	213
7.9.1 Разлози варирања курса.....	213
7.9.2. Врсте берзанског курса.....	214
7.10. Берзански извештаји –котације.....	216
7.10.1. Методе котирања.....	217
7.10.2. Читање берзанских извештаја.....	219
7.11. Увођење ефеката на берзу.....	223
7.12. Берзански индекси.....	224
7.13. Основне карактеристике промтних и терминских послова.....	226
7.13.1. Маргина.....	229
7.14. Шпекуланти и извор шпекулација.....	230
7.14.1. Хеџери.....	235
8. ТЕРМИНСКИ ПОСЛОВИ – ПОДЕЛА.....	243
8.1. Безусловни (фиксни) термински послови.....	244
8.1.1. Репорт.....	245
8.1.2. Форвард.....	246
8.1.3. Фјучерс.....	247
8.1.3.1. Лимити у трговини са фјучерсима.....	250
8.1.3.2. Вредност фјучерса.....	251
8.1.3.3. Врсте фјучерса.....	251
8.2. Условни термински послови.....	253
8.2.1. Премијски посао.....	253
8.3. Остала терминска тржишта.....	256
8.3.1. Терминска тржишта страним валутама.....	256

8.3.2. Терминска тржишта каматних стопа	258
8.3.3. Терминска тржишта за берзанске индексе	258
8.4. Термински уговор	259
8.4.1. Механизам трговања терминским уговорима	260
9. ИНВЕСТИТОРИ НА ФИНАНСИЈСКОЈ БЕРЗИ И ЊИХОВА ЗАШТИТА	267
9.1. Транспарентност информација у функцији заштите инвеститора.....	269
9.2. Финансијски посредници у функцији заштите инвеститора	272
9.3. Повлашћене информације и заштита инвеститора	274
9.4. Равноправност учесника у функцији заштите инвеститора	276
9.5. Финансијска етика у функцији заштите инвеститора	279
ПИТАЊА ЗА ДИСКУСИЈУ	287
ЛЕКСИКОН СТРУЧНИХ ТЕРМИНА.....	289
БИБЛИОГРАФИЈА.....	321

ПРЕДГОВОР

Савремено пословно окружење карактеришу динамичне промене, глобализација тржишта и све већа повезаност финансијских институција и њихових инструмената. У том контексту, разумевање функционисања финансијских тржишта и берзанског пословања постаје неопходно за студенте економије, али и за професионалце који желе да унапреде своја знања и вештине у области финансија.

Уџбеник „**Финансијска тржишта и берзанско пословање**” настао је као резултат потребе за систематизованим и савременим образовним материјалом који обухвата кључне концепте, структуре и механизме који обликују глобална и домаћа финансијска тржишта. Кроз теоријске оквире, практичне примере и анализу актуелних трендова, овај уџбеник пружа читаоцима свеобухватан увид у врсте и функције финансијских тржишта, улогу берзи и берзанских инструмената, регулацију и институционални оквир тржишта капитала, савремене изазове и иновације у области трговања.

Уџбеник „**Финансијска тржишта и берзанско пословање**” садржајно и структурно прилагођен је потребама студената првог и другог циклуса академских студија Алфа БК Универзитета у Београду, за стицање нових и проширење већ стечених знања.

Он може бити од користи онима који се у пословним и другим организацијама, професионално или природом своје позиције, теоријски или практично баве проблемима из ове области, али и свима који желе да више сазнају о финансијским институцијама, хартијама од вредности, берзама и другим аспектима берзанског пословања.

Посебну захвалност дугујем рецензентима проф. др Сузани Балабан и проф. др Драгану Јањушићу, који су својим корисним примедбама и сугестијама допринели побољшању квалитета текста.

Београд, 2025.

Аутор

1. ФИНАНСИЈЕ И НАУКА О ФИНАНСИЈАМА

Циљеви поглавља

Објаснити појам финансија и њихову улогу у економском систему

Разумети однос између економије и финансија и објасни њихову међусобну повезаност.

Дефинисати и разликовати основне макроекономске показатеље:
– Друштвени бруто производ (ДБП)
– Национални доходак и друштвени производ
– Националне рачуне

Разликовати реални, номинални и потенцијални друштвени производ и објасни њихов значај.

Објаснити појам тржишта и његову функцију у расподели ресурса.

Дефинисати појам цена и разуме њихову улогу у формирању тржишних односа.

Финансије представљају један од кључних елемената савременог економског система. Њихова улога није ограничена само на управљање новцем, већ обухвата шири спектар активности које омогућавају функционисање привреде и друштва. Разумевање финансија захтева познавање основних економских појмова, као што су друштвени бруто производ, национални доходак, тржиште и цене, јер су они темељ за анализу економских процеса и доношење финансијских одлука.

У овом поглављу биће објашњени основни концепти финансија, њихова повезаност са економијом, као и кључни макроекономски показатељи који омогућавају праћење и процену економских кретања. Истраживање економских појава у сфери одговарајућих финансијских токова је предмет науке о финансијама. Почетак развоја науке о финансијама карактерише традиционални приступ финансијама предузећа. Предмет интересовања финансија били су проблеми финансирања, односно прибављања капитала из различитих извора, односно проблеми правних и финансијских односа предузећа и финансијских институција које му обезбеђују капитал, као и финансијски инструменти којима се капитал прибавља.

Економски раст у светској привреди и брзина технолошких промена током прошлог века, створили су амбијент одговорности за одлуке у области финансијске сфере. Полазећи од наведене одговорности, настала је потреба за коришћењем научних метода у доношењу финансијских одлука, односно настала је потреба за даљим развојем теорије финансијског управљања као научне дисциплине. У току и после Другог светског рата финансијске институције су почеле да користе квантитативне методе и моделе, најпре при доношењу финансијских, а затим при доношењу инвестиционих одлука, што је допринело даљем развоју ове научне дисциплине. За разлику од традиционалног приступа финансијама, чији је предмет био само прибављање капитала, односно пасива биланса стања, савремени приступ поред прибављања капитала, разматра и његову употребу, односно обухвата и активу и пасиву биланса стања (Milošević & Gostimirović, 2013).

Финансије имају задатак да прибаве новчана средства за задовољавање одређених потреба у области рада јавне управе, друштвених делатности, привреде и животног стандарда. Отуда

целину финансијских односа у сфери економије јавних и друштвених функција, можемо посматрати као три веће повезане области: финансије привредних субјеката (предузећа, организације, установе), осигурање и државне финансије. У зависности од карактера субјеката, унутар сваке од ових области могуће је издвајати посебне групе. Свака група има своје специфичности и сопствену организациону структуру финансијског апарата. Међутим, оне свеукупно образују финансијски систем једне државе. Узајамна повезаност између појединих делова финансијског система остварује се, по правилу, при посредовању институција банкарског система, који има посебно важну улогу за функционисање финансијског система земље.

За разумевање финансијских токова, значајно је и питање финансијских ресурса. Према изворима стварања, финансијске ресурсе можемо посматрати као: а) оне који се образују на рачун сопствених средстава (акционарски капитал, деоничарски улози, приход од основне делатности, посебни приходи и сл), б) оне који су мобилисани на финансијском тржишту као резултат операција са хартијама од вредности, позајмљивања и слично и ц) оне који се поново расподељују (буџетске субвенције, накнаде код осигурања и слично) (Samuelson, 2020).

1.1. Економија и финансије

Саставни део дијапазона економских наука су финансије. Према својој природи, настанку и битним елементима садржаја, повезане су и условљене законитостима које постоје у сфери економских односа, као и везама које се остварују са одговарајућим државним функцијама (Milošević & Gostimirović, 2013). У научној теорији су познати односи између економије и државе, чије се непосредне последице огледају и налазе у системима државно-својинских односа, на којима настају посебне етатистичко-бирокуратске структуре које често диктирају услове и токове друштвене репродукције. Због тога се фискални и монетарни систем често налази пред усмерењима која су заснована на науци и научним резултатима и опредељењима која су заснована на етатистичко-бирокуратској структури. Разрешење тог односа и дилеме

је у конституисању фискалне и монетарне политике засноване на законитостима тржишних услова привређивања (Samuelson, 2020).

Истраживање односа пореског система, количине новца, цена и привредне активности, претпоставља сагласност и научну одређеност садржине појмова друштвени производ, тржиште, понуда, тражња и других економских категорија. То је посебно значајно из разлога научне усклађености и верификације тачних садржаја појединих појмова и категорија фискалног и монетарног система. На тај начин се ове научне дисциплине фондирају и повезују са свеукупним резултатима и вредностима науке у ширим светским размерама а избегава се импровизација, ненаучност и груба вулгаризација економских показатеља (Milošević & Gostimirović, 2013).

1.1.1. Дефиниција и појам друштвеног бруто производа

1. Друштвени бруто производ можемо посматрати у природном и вредносном облику. Ако га посматрано у природном облику, друштвени бруто производ представља целокупну масу материјалних добара произведену у једном временском раздобљу (обично једној години) у свим гранама националне привреде. Његову натуралну структуру чине сва средства за производњу и средства за потрошњу.

Посматран у вредносном облику, друштвени бруто производ представља вредност целокупне масе материјалних добара произведених у једном временском раздобљу у свим гранама националне привреде. То је збир вредности свих производа и производних услуга намењених репродукционој, личној, заједничкој и општој потрошњи, инвестицијама и резервама (Labus, 2006).

Полазећи од чињенице да се друштвени бруто производ добија као збир материјалних трошкова (тј. вредности утрошених сировина и полупроизвода), амортизације и новостворене вредности, можемо га дефинисати на следећи начин (Samuelson, 2020):

$$\text{ДБП} = \text{Мт} + \text{Ам} + \text{Д}$$

где је:

- ДБП – друштвени бруто производ,
- Мт – материјални трошкови,
- Ам – амортизација и
- Д – новостворена вредност.

Друштвени бруто производ представља незаменљиву економску величину у свим анализама усмереним на истраживање промена које настају у структури материјалне производње. Међутим, при анализи треба имати у виду следеће две карактеристике друштвеног бруто производа:

- један део друштвеног бруто производа, тј. пренесена вредност утрошених сировина, представља производ претходног раздобља или претходне године који се само понавља у новом производу;
- у изразу друштвеног бруто производа долази до више-струког понављања вредности предмета рада који пролазе кроз бројне узастопне фазе прераде. Уколико је број ових фаза већи, уколико је и број ових понављања већи.

Наведени разлози показују да друштвени бруто производ није увек најприкладнија економска величина за изражавање стварног обима производње и темпа привредног раста и развоја у времену.

1.1.2. Национални доходак и друштвени производ

1. Друштвени производ је изведена категорија друштвеног бруто производа и представља његов саставни део. Он се јавља као разлика између друштвеног бруто производа и материјалних трошкова (Samuelson, 2020):

$$\text{ДП} = \text{ДБП} - \text{Мт}$$

односно:

$$\text{ДП} = \text{Ам} + \text{Д}.$$

Дакле, друштвени производ се добија збрајањем величина амортизације и новостворене вредности. То значи да се натурални састав друштвеног производа састоји од реализованих средстава за рад и потрошних добара, односно, од величине финалних добара.

Финална добра треба разликовати од међуфазних добара. Финална добра јесу добра која купују крајњи корисници. Међуфазна добра јесу добра која су прошла одређене фазе обраде и која предузећа даље прерађују у финалне производе. Категорија друштвеног производа не обухвата међуфазна добра, већ само финална добра и услуге. У савременој литератури свеукупна количина финалних добара и услуга произведена у одређеном периоду представља бруто национални производ (БНП). Из натуралног састава друштвеног производа видимо да се ради управо о финалним добрима и та величина највише одговара дефиницији бруто националног производа (БНП).

Непостојање овог вишеструког зарачунавања вредности међуфазних добара ствара простор друштвеном производу да адекватније изрази стварни обим производње и темпо развоја одређене друштвене заједнице.

2. Национални доходак је део друштвеног производа који преостаје после надокнаде у производњи утрошених средстава. Добија се када се од друштвеног производа одбије амортизација:

$$Д = ДП - Ам.$$

Категорија националног дохотка садржи само нето инвестиције, а оне нису довољне, нарочито у једној динамичкој привреди, да изразе све стварне могућности проширене репродукције, пошто у таквој привреди и амортизација знатним својим делом служи увећању капитала и убрзању привредног раста. Друштвени производ којим је, поред националног дохотка, обухваћена и амортизација, пружа ширу могућност за утврђивање ефеката укупних инвестиција на раст обима производње (Labus, 2006).

1.1.3. Национални рачуни

Национални рачуни су модели квантитативног приказивања економског живота и с обзиром на то да се све материјалне вредности посматрају са гледишта прихода и расхода важних економских субјеката – предузећа, становништва, државе и сектора иностранства. Разлике у концепцији обухвата економских величина условиле су одређене разлике у системима националних рачуна. Систем националних рачуна све економске активности приказује помоћу стања и токова. Стања се односе на информације о фондовима у одређеним тачкама времена, а токови на активности које су се догодиле у одређеном посматраном временском периоду (Milošević & Gostimirović, 2013).

У економској анализи макроекономских агрегата, земље користе две основне концепције обрачуна друштвеног производа: концепцију материјалне производње и ширу концепцију производње. Концепција материјалне производње (примењује се у нашој земљи) заснива се на обухвату друштвеног производа само са аспекта производње материјалних добара.

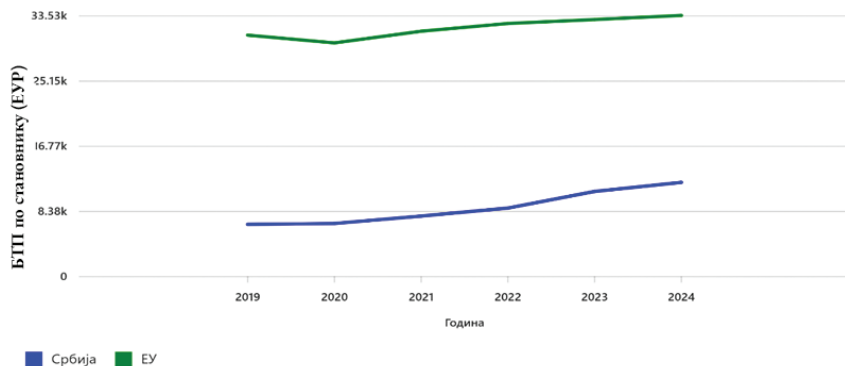
Шира концепција производње осим материјалних добара обухвата и нематеријална добра (образовне, здравствене, финансијске, државне, хуманитарне и друге услуге). Овај концепт обрачуна друштвеног производа користи се у развијеним земљама, а нарочито у земљама ОЕЦД-а. До 1992. године основни показатељ у Систему националних рачуна био је бруто национални производ (БНП). Бруто национални производ (БНП) обухвата вредност свих финалних добара и услуга, произведених од стране резидената једне земље не само у границама те земље, већ и у иностранству. Бруто национални производ не обухвата производна добра и услуге која су произвели инострани резиденти у домаћој привреди (Milošević & Gostimirović, 2013).

Табела 1: Укупни БДП и БДП по становнику (у ЕУР)

Година	Србија – Укупни БДП (милијарди EUR)	Србија – БДП по становнику (EUR)	ЕУ – Укупни БДП (мили- јарди EUR)	ЕУ – БДП по становнику (EUR)
2019	~46,3	~6.658	~13.900	~31.000
2020	~46,9	~6.769	~13.400	~30.000
2021	~53,6	~7.722	~14.000	~31.500
2022	~60,7	~8.754	~15.000	~32.500
2023	~75,4	~10.891	~16.000	~33.000
2024	~83,3	~12.058	~16.500	~33.530

Извори:

- Србија: Републички завод за статистику, [stat.gov.rs],
- ЕУ: Еуростат, [evropro.info],

Слика 1: Поређење БДП по становнику (у ЕУР) – Србија vs ЕУ

Од 1992. године у Систему националних рачуна примењује се бруто домаћи производ (БДП). Бруто домаћи производ (БДП) обухвата вредност свих финалних добара и услуга произведених на територији једне земље, без обзира на то да ли су их произвели

домаћи или страни резиденти.

У земљама ОЕЦД-а, као и у многим земљама у развоју, примењују се стандарди који од 1992. године, уместо бруто националног производа – БНП, у статистичким подацима исказују категорију бруто домаћег производа – БДП. У склопу прилагођавања статистичке методологије и стандарда међународним стандардима, Србија је започела увођење Система националних рачуна (Milošević & Gostimirović, 2013).

1.1.4. Реални, номинални и потенцијални и друштвени производ

1. Економска анализа захтева реалност и објективност показатеља. Међутим, током времена промене цена нарушава реалност економских величина. Због тога се у макроекономији обрачун економских величина врши на начин да се раздвајају ефекти стварног пораста производње од ефекта пораста цена производа и услуга. С тог аспекта разликујемо номинални и реални друштвени производ (Samuelson, 2020).

Номинални друштвени производ исказан је у текућим ценама. Он представља вредност произведених финалних добара и услуга изражен у текућим ценама. Текуће цене нису сталне, отуда номинални друштвени производ показује кретање реалног производа, али и кретање цена у једној друштвеној заједници. Ако се из номиналног друштвеног производа искључи утицај кретања цена, добијамо реални друштвени производ. Реални друштвени производ представља вредност произведених финалних добара и услуга изражен у сталним ценама.

Дакле, колика ће бити разлика између номиналног и реалног производа, односно да ли је обрачунати друштвени производ реални показатељ кретања производње добара и услуга у датом периоду времена, зависи од кретања цена. Ако се цене у посматраном периоду повећавају, односно смањују, ценовни утицај је израженији а номинални производ је све удаљенији од реалног.

Могућност обрачуна друштвеног производа путем сталних цена постиже се инфлационирањем или дефлационирањем номиналног друштвеног производа, чиме се номинални друштвени производ прерачунава на реални. Однос номиналног

према реалном друштвеном производу назива се дефлатор друштвеног производа. Дефлатор нам показује однос текућих цена у односу на базне цене. Дефлатор друштвеног производа израчунавамо (Leake, 1982):

$$\text{Деф БНП} = \text{НБНП} / \text{РБНП}$$

где је:

- НБНП – номинални друштвени производ и
- РБНП – реални друштвени производ

2. Праћењем и анализом друштвеног производа можемо уочити да је стопа раста друштвеног производа у појединим годинама изнад а у неким испод просечне стопе. Ове осцилације у стопи кретања друштвеног производа последица су бројних и различитих фактора. Издвојићемо производне чиниоце – средства за рад, радну снагу и природне ресурсе – као најзначајније факторе кретања друштвеног производа. Од њихове развијености, степена искоришћености, техничко-технолошке опремљености и квалитативне способности радне снаге зависиће ниво укупне производне активности једне земље.

Отуда, са аспекта објективног сагледавања степена искоришћености производних чинилаца, односно са аспекта реалног праћења кретања друштвеног производа, неопходно је сагледати потенцијални и стварни друштвени производ (Samuelson, 2020).

Потенцијални производ (Q) представља укупну количину финалних добара и услуга која би могла бити произведена у једној националној привреди у одређеном временском периоду при пуној упослености фактора производње. Једном утврђен, потенцијални производ није стална категорија. Он се временом мења, сходно променама чиниоца производње којим једно друштво располаже (Samuelson, 2020).

Стварни производ једног друштва је укупна количина материјалних добара и услуга произведена у одређеном периоду. Уколико је стварни производ одређене друштвене заједнице на нивоу њеног потенцијалног производа, можемо рећи да је производни потенцијал друштва у потпуности искоришћен. Ако се стварни производ налази испод нивоа потенцијалног производа, можемо

рећи да су чиниоци производње недовољно искоришћени или пак нису искоришћени.

У макроекономији, величина стварног производа (Y) може се измерити бруто домаћим производом (БДП) или бруто националним производом (БНП).

1.1.5. Тржиште – појам

1. Према садржини и појавним облицима тржишта су сложена категорија. Ако посматрамо и анализирамо термин тржиште, он може асоцирати на пијацу, бувљак, продавницу, мегамаркет, берзу и слично. Све ове речи указују на одређени простор, али и на присуство учесника на њему. Но, развој људског друштва и техничко-технолошки прогрес указују да се разменски односи могу одвијати и без физичког присуства људи. Технолошки напредак омогућио је размену добара изван одређеног простора, размену добара на даљину (Benić, 2004).

Тржиште се најчешће дефинише као место сучељавања понуде и потражње и место формирања цена. Међутим, у економској литератури присутне су и следеће појмовне одређености тржишта: тржиште је укупност односа који се успостављају између понуде и тражње, и то у одређеном временском периоду. Тржиште је механизам преко којег купци и продавци одређују цену и количину неког добра. У општем смислу тржиште се може дефинисати као укупност свих робно-новчаних веза између економских субјеката у друштву заснованом на друштвеној подели рада. Тржиште је уређени и устаљени поступак одвијања разменских односа.

Све ове дефиниције у основи изједначавају тржиште и размену, што није у потпуности тачно. Наиме, размена је процес, а тржиште је уређен оквир унутар кога се одвија размена. Та уређеност тржишта даје му нов квалитет, вредност која га издваја али и функционално одређује. Степен уређености тржишта одређена је улогом државе у оквирима тржишног механизма. У одсуству институционалне регулативе настао би хаос, а трансакције би се ограничиле. Уређеност и јасно дефинисање правила понашања сваког учесника на тржишту је неопходна претпоставка рационализације трансакционих трошкова (Miletić, 2013).

Као уређени скуп односа размене, тржиште је, у основи, скуп институција које су установили људи, унутар којих се обавља размена, при чему конкуренција управља понашањем привредних субјеката који максимизирају свој резултат.

2. Зависно од ширине употребе појма, могуће су различите поделе тржишта. Тржиште се увек односи на неки временски период, односно, на одређени простор. Простор који се обухвата може бити сасвим мали, а може бити међународни. Према просторном обухвату разликујемо:

- локално,
- регионално,
- национално,
- међународно,
- континентално и
- светско тржиште.

Предмет размене добара и услуга на тржишту је различит. Према врсти предмета размене разликујемо:

- тржиште робе и услуга,
- тржиште фактора производње,
- финансијско тржиште,
- тржиште капитала и
- друга тржишта добара и услуга.

Према истоветности и заменљивости добара која се купују разликујемо (Milošević & Gostimirović, 2013):

- хомогена тржишта и
- хетерогена тржишта.

3. У процесу повезивања производње и потрошње тржиште има бројне функције. У економској литератури издвајају се следеће основне функције тржишта: селективна, информативна, алокативна и дистрибутивна.

Селективна функција. Једном када је тржиште дефинисано и предузеће зна ко га сачињава, неопходно је понудити тржишту оне производе и услуге које оно жели. Наиме, деловањем тржишног механизма формира се тржишна цена која усмерава произвођаче, вођене профитом, да производе она добра и услуге које

потрошачи желе. Потрошачи ће вредновати производе и услуге и утврдиће потребну количину добара коју су спремни да купе (Labus, 2006).

Тржишни механизам вредноваће произвођаче и извршиће њихову селекцију на просечне, успешне и неуспешне. Произвођачи који су ефикаснији имају ниже трошкове производње од просечног произвођача, а произвођачи који у свом раду имају ниску продуктивност остварују више трошкове производње од просечних произвођача.

У основи селективне функције тржиште је међусобна конкуренција и награђивање успешних. Они произвођачи који имају ниске трошкове производње и производ којим су задовољни потрошачи, остварују повољнији положај на тржишту. Произвођачи који због високих трошкова нису у стању да остваре повољнију позицију на тржишту мораће да престану са радом, да се преорјентишу на друге облике производње или да модернизују производни ланац. На тај начин, тржиште награђује успешне а кажњава неуспешне (Jakšić, 2005).

Информативна функција. Тржиште делује као најзначајнији информациони механизам укупно оствареног дохотка у земљи. Оно даје непосредне информације о понуди, тражњи и цени. Тржишне информације су поуздане, јер су настале као продукт сучељавања мноштва субјеката, учесника тржишног механизма. Кроз међусобно сучељавање учесника тржишта долази се до релевантних информација о потребама, укусима и преференцијама привредних субјеката и појединаца. Те информације представљају неопходну основу за стратегијско одлучивање на макро и микро нивоу (Labus, 2006).

Полазна информација сваке економске активности је цена. Цена омогућава да се изрази први и најважнији принцип економске рационалности: приход остварен одређеном активношћу мора надмашити трошкове које изискује та активност. Принцип економске рационалности усмериће учеснике ка доношењу рационалне одлуке.

Алокативна функција. Тржиште, без дилеме, својим механизмом обавља најбољу алокацију расположивих ресурса. Оптимална алокација економских ресурса своди се на распоред ресурса према економски најефикаснијим исходима. Произвођачи,

вођени сопственим интересима, настојаће да изврше алокацију својих ресурса према оним облицима производње где се очекују висока тражња и високе цене. То ће условити сељење капитала на нивоу целе привреде у оне гране где се очекују најповољнији производни ефекти. Ово сељење производних чинилаца из области са ниским профитом и области са вишим профитом, управо је алокација ресурса на нивоу привреде као целине (Milošević & Gostimirović, 2013).

Дистрибутивна функција. Тржиште путем цена врши примарну расподелу друштвеног производа. Системом цена и њиховим релативним односима одређује се учешће сваког субјекта тржишта у присвајању дела укупно оствареног дохотка. Уколико се успоставе објективни односи у примарној расподели – објективни релативни односи у ценама – то ће се формирати слични односи и у осталим фазама расподеле (Milošević & Gostimirović, 2013).

1.1.6. Цене – појам

Цена је сложена и веома значајна економска категорија. Без цене, као објективне категорије, не може се одредити пословни резултат, конкурентност привреде и привредних субјеката, стабилност економског система, ефикасност инвестиција и низ других економских показатеља.

У развијеној тржишној привреди, продавци као носиоци понуде и купци као носиоци тражње, не размењују добра и услуге на тржишту путем трампе, већ посредством новца. Због тога се цене изражавају у количини новца по јединици производа која мора бити плаћена да би се прибавила роба. Дакле, цена представља новчани израз вредности јединице производа, односно, то је она количина новца коју купац мора издвојити да би на тржишту прибавио робу која му је неопходна за задовољење одређене потребе. Са становишта продавца, цена представља ону количину новца коју он добија за јединицу продатог производа.

Процес формирања цена одређен је мноштвом фактора. На цену утичу вредност, понуда, тражња, развијеност тржишта, економска политика државе и слично. Као значајан фактор формирања цена издвајају се понуда и тражња. Раст тражње утиче

на повећање цена и обрнуто, пад тражње изазива опадање цена. Супротно тражњи, пораст понуде добара и услуга утиче на пад цена и обрнуто, пад понуде изазива пораст цене добара и услуга. Од међусобног деловања понуде и тражње зависи конкретни ниво цена добара и услуга.

Цена мора бити објективна категорија. На основу цене као објективне категорије тржиште врши алокацију економских ресурса, дистрибуцију дохотка и селекцију привредних субјеката. Тржиште, повезујући носиоце понуде и тражње, путем цене успоставља привредну равнотежу и спречава економски хаос на тржишту добара и услуга. Тржиште није идеалан механизам, али одређене функције оно обавља успешније од било ког до сада испробаног алтернативног механизма.

Резиме поглавља

Поглавље објашњава основне појмове финансија и њихову улогу у савременом економском систему. Финансије обухватају процесе расподеле ресурса, планирања и контроле економских токова, а њихово разумевање захтева познавање економских основа. Посебан акценат је на повезаности финансија и економије, као и на макроекономским показатељима који омогућавају анализу економских кретања.

- Наука о финансијама проучава економске појаве у оквиру финансијских токова.
- Традиционални приступ се фокусирао на финансирање предузећа и прибављање капитала.
- Савремени приступ обухвата и употребу капитала, односно активу и пасиву биланса стања.
- Развој финансијске теорије условљен је економским растом и технолошким променама, што је довело до примене квантитативних метода у доношењу финансијских и инвестиционих одлука.
- Финансије су део економских наука и повезане су са економским односима и државним функцијама.
- Односи између економије и државе утичу на фискални и монетарни систем.

- Потребно је усклађивање фискалне и монетарне политике са тржишним законитостима.
- Истраживање пореског система, новца, цена и привредне активности захтева јасно дефинисане економске категорије (друштвени производ, тржиште, понуда, тражња).

Обрађене теме укључују:

- Друштвени бруто производ (ДБП) – дефиниција, структура и формула:

$$\text{ДБП} = \text{Мт} + \text{Ам} + \text{ДДБП} = \text{Мт} + \text{Ам} + \text{ДДБП} = \text{Мт} + \text{Ам} + \text{Д}$$

(материјални трошкови + амортизација + новостворена вредност).

- Национални доходак и друштвени производ – значај за мерење економске активности.
- Национални рачуни – систематизација економских података.
- Реални, номинални и потенцијални друштвени производ:
 - Номинални – у текућим ценама,
 - Реални – у сталним ценама,
 - Потенцијални – максимална производња при пуној упослености ресурса.
- Тржиште и цене – као основне категорије економских односа; функције тржишта (селективна, информативна, алокативна, дистрибутивна).
- Финансије обухватају процесе:
 - Расподеле ресурса,
 - Планирања и контроле економских токова,
 - Обезбеђивања капитала за привреду и јавни сектор.
- Повезаност са економијом: Финансије су део економских наука и условљене су економским односима и државним функцијама.
- Макроекономски показатељи омогућавају анализу економских кретања и доношење финансијских одлука.

Поглавље пружа теоријску основу за анализу финансијских токова и доношење финансијских одлука.

Кључне речи

Финансије, економија, друштвени бруто производ, национални доходак, национални рачуни, реални производ, номинални производ, потенцијални производ, тржиште, цене, макроекономски показатељи

Питања за проверу

- 1) Шта обухвата наука о финансијама и која је њена основна улога?
- 2) Објасните однос између економије и финансија.
- 3) Дефинишите појам Друштвеног бруто производа (ДБП) и наведите његов значај.
- 4) Која је разлика између националног дохотка и друштвеног производа?
- 5) Шта представљају национални рачуни и која је њихова функција у економији?
- 6) Објасните разлику између реалног, номиналног и потенцијалног друштвеног производа.
- 7) Шта је тржиште и која је његова улога у расподели ресурса?
- 8) Зашто су цене кључне у формирању тржишних односа?

ЛИТЕРАТУРА

- Benić, Đ, *Osnovi ekonomije*, Zagreb, 2004.
Belak, S, *Uvod u znanost*, Šibenik, 2005.
Blanchard, O, *Makroekonomija*, Zagreb, 2011.
Vukićević, M, *Osnovi ekonomije*, Beograd, 2004.
Gnjatović, D, *Osnovi makroekonomije*, Beograd, 2003..
Labus, M, *Osnovi ekonomije*, Beograd, 2006.
Jakšić, M, *Osnovi makroekonomije*, Beograd, 2005.
Komazec, S, Ristić, Ž, *Monetarne i javne finansije*, Beograd, 1997.
Komazec S., Kovač J., Ristić Ž., *Funkcionalne javne finansije*, Beograd, 1998.
Leake, A, *Macroeconomics*, Macmillan, London, 1982.

- Mankiw, G. N, *Macroeconomics*, Macmillan Learning UK.,2019.
- Milošević, Gostimirović, *Monetarna i fiskalna ekonomija*, Doboj, 2013.
- Milošević, G, Gostimirović, L. *Uvod u ekonomiju*, Doboj,2013.
- Novaković, S, Gligović, D, *Finansijska tržišta i Berze*, Doboj,2013.
- Ristić, Ž, *Globalni fiskalni menadžment*, Beograd, 2000.
- Shiller, R. J, *Financije i dobro društvo*, Zagreb, 2015.
- Samuelson, P. A, *Ekonomija*, Zagreb, 2020.